

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Підкомітет з питань регіонального та транскордонного співробітництва між Україною та
країнами ЄС Комітету Верховної Ради України
з питань європейської інтеграції
Кафедра польської мови як іноземної Ягеллонського університету
Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада Світового Конгресу Українців
Наукове Товариство ім. Шевченка (Нью-Йорк)

УКРАЇНСЬКА МОВА У СВІТІ

Збірник матеріалів
IV Міжнародної
науково-практичної конференції

9 – 10 листопада 2016 року, Львів

УКРАЇНЬСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ В ПОЛЬСЬКІЙ АУДИТОРІЇ: ПРОБЛЕМИ ЗАСВОЄННЯ

Тетяна Космеда, Олена Гоменюк, Тетяна Осіпова

У статті йдеться про труднощі засвоєння усталених виразів української мови в польськомовній аудиторії, що, насамперед, зумовлені фактом спорідненості української і польської лінгвокультур, яка мотивована низкою відомих екстра- і інтралінгвістичних чинників. Лінгвокультурні відмінності не завжди чітко помітні, що й породжує міжмовну омонімію, паронімію, міжкультурні лакуни, несхожість конотацій, прагматики та ін. Усе це й призводить до труднощів засвоєння фразеологічної системи, непростого шляху підбору відповідних міжмовних еквівалентів, а відтак й до комунікативних невдач.

Ключові слова: міжмовний еквівалент, українська і польська лінгвокультури, усталений вираз, фразеологічна система.

The article is focused on the difficulties of learning of Ukrainian set expressions by Polish students. These difficulties are caused by the following fact: Ukrainian and Polish are related linguistic cultures. This affinity is motivated by extra- and intralinguistic factors. The linguo-cultural differences are not always visible. This fact causes an interlinguistic homonymy, paronymy, intercultural gap, differences in connotations and pragmatics and etc. All these factors lead to certain difficulties during the process of learning of the phraseological system, difficulties in choosing the proper interlanguage equivalents and the communicative failures.

Keywords: interlanguage equivalent, Ukrainian and Polish linguistic cultures, set expression, phraseological system.

Проблематика статті скерована в русло прагмалінгвістичної наукової парадигми з актуалізацією порівняльного і лінгводидактичного аспектів, що забезпечує міждисциплінарність наукового пошуку, і спроектована на паремійну, а зокрема фразеологічну мовну картину світу українського і польського народів.

Усталені вирази, як відомо, найбільш яскраво відображають лінгвокультуру кожного народу, його світобачення, світовідчуття і світорозуміння, репрезентують релігійні, натурфілософські, психоментальні та ін. уявлення, сприяють засвоєнню ономастикону, традицій, обрядовості, символів, репрезентують специфіку контактів між народами, національний характер тощо, а це й викликає особливі й непередбачувані труднощі під час засвоєння національного фразеологічного фонду кожної лінгвокультури.

За умови спорідненості мов рівень труднощів засвоєння усталених виразів підвищується, що, зрозуміло, пояснюється наявністю омонімії, паронімії, конотативних лакун, тобто складністю підбору еквівалентів і под. Звичайно, наявність двомовних фразеологічних словників надає допомогу викладачам та тим, хто навчається. Однак, на жаль, до сьогодні не укладено жодного українсько-польського чи польсько-

українського фразеологічного словника, за винятком «Українсько-польського словника еквівалентів слова» А. Лучик, О. Антонової і І. Дубровської (2011), об'єктом якого є лише один з пластів усталених виразів [11]. Частково українсько-польські фразеологізми-порівняння можна віднайти в «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польському словнику порівнянь» О. Левченко (2011), однак в ньому міститься лише 200 одиниць [9]. На ці лексикографічні видання опубліковано рецензії, у яких йдеться про достоїнства і недоліки названих лексикографічних видань [8; 12]. Крім того, викладачі УАМ в Познані (Л. Малецький, М. Четирба, О. Ерделі) разом з доцентом ХНПУ ім. Г. С. Сковороди Т. Осіповою [18] під керівництвом проф. Т. Космеди уклали підручник з «Української фразеології» (2011), у додатку до якого подано результат першої спроби створення тлумачного українсько-польського фразеологічного словника [18]. Звичайно, українські і польські науковці впродовж тривалого часу робили спробу теоретичного опрацювання проблеми співвідносності фразеологічного пласту української і польської мов, насамперед, це праці Д. Будняк, М. Демського, О. Демської, А. Івченка, І. Кононенко, О. Співака та ін. дослідників. Однак поки робота над укладанням двомовного українсько-польського словника усталених виразів триває, студенти-поляки наражаються на проблеми під час засвоєння фразеологічного фонду української мови, що й спонукало авторів цієї наукової розвідки описати деякі дискусійні питання сприйняття української фразеології польськомовною аудиторією.

Відомо, що проблема вироблення фразеологічної компетентності є надзвичайно актуальною ще й тому, що фразеологія – це не лише яскравий стилістичний засіб, що надає мовленню образності, експресії, краси, але й потужний інструмент спілкування, аргументації, переконання. Вивчення власної національної фразеології сприяє самоусвідомленню й самоідентифікації мовної особистості в сучасному глобалізованому суспільстві, а знайомство з фразеологічним фондом інших народів забезпечує міжкультурну компетентність, виховує етнічну толерантність, духовно зближує народи, допомагає засвоїти гуманні принципи співіснування.

Українська і польська фразеологія як продукт мов двох споріднених слов'янських народів мають чимало спільного в лінгвокультурах, що зумовлено низкою відомих екстра- й інтралінгвістичних чинників, а це, звісно, полегшує засвоєння усталених виразів, однак зазначена ж спорідненість наражає й на труднощі.

Що ж потрібно, насамперед, урахувувати носіям польської лінгвокультури під час засвоєння української фразеології?

Фразеологізми української і польської мов можуть бути абсолютними еквівалентами, тобто бути абсолютно подібними і за формою, і за значенням, і за прагматичними параметрами, що, як правило, простежується саме за умов близькості, спорідненості культур та за умови використання інтернаціонального фразеологічного фонду, що передається шляхом калькування (це фразеологізми античного походження, прецедентні вирази з текстів світової класики, афоризми і под.), напр.: укр. **гратися з вогнем** (*ідіом., розм., несхв.*) значить «поводитися необережно, займатися чимось небезпечним, не думаючи про наслідки; ризикувати». Його польський абсолютний відповідник **igrać z ogniem**. Укр. **правда очі коле** (*присл., заст.*) значить «правду, висловлену в очі, ніхто не любить; неприємно слухати,

визнавати». Абсолютний еквівалент цього усталеного виразу в польській мові ***prawda w oczu kole***. Укр. ***прикусити язика*** (ідіом., прост., жарг.-ірон.) – «утриматися від висловлювань; замовкнути» має такий абсолютний аналог у польській лінгвокультурі – ***ugryźć się w język***; відповідно укр. ***промокнути (змокнути) до нитки*** (ідіом., розм.) у знач. «промокнути наскрізь» – пол. ***przemoknąć do suchej nitki***; укр. ***тримати (держати) язик (язика) за зубами*** (ідіом., розм.) у знач. «мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватися від висловлювання» – пол. ***trzymać język za zębami***; укр. ***(якась) муха вкусила*** (ідіом., ірон.) – «що-небудь спричинило комусь поганий настрій, хтось дивно себе поводить, розсердився, нервує і т. ін.; сердитий» – пол. ***mucha (osa) ugryzła*** та ін. Простежуємо фіксацію еквівалентних паремій, що однаково омовляють народні спостереження, напр., укр. ***Як сіно косять, то дощів не просять*** (присл., розм., фольк.) – пол. ***Jak siano koszą, to deszczu nie proszą*** та ін. Інтернаціональний вираз античного походження ***валаамова ослиця*** (ідіом., книжн.) – «про покірну, мовчазну людину, яка несподівано висловлює протест», звісно, має абсолютний аналог у польській мові – ***oślica Balaama***. Відомо, що ***осліця пророка Валаама***, зупинена ангелом, несподівано заговорила людською мовою на знак протесту проти побоїв. Укр. ***буря в склянці води*** (пол. ***burza w szklance wody***) – усталений індивідуально-авторський вираз, що став афоризмом. Він, як відомо, належить французькому письменникові і філософу Ш.-Л. Монтеск'є (1689–1755). Цими словами останній характеризував політичні події в карликовій республіці Сан-Маріно. Подібні вирази («буря в ложці», «гроза з корита») зустрічаються і в античних авторів (Афіней, Ціцерон).

Під час знайомства зі спільним фразеологічним фондом, повними еквівалентами української і польської лінгвокультур виникають й інші труднощі, зокрема трапляються фразеологізми, що не зафіксовані словниками, однак серед них є такі, які активно використовуються в живому повсякденному мовленні українців, а їхні еквіваленти – так само в мовленні поляків, напр., в українському усному мовленні активно вживають фразеологізм ***вставити (встромити) свої п'ять (три) копійок (копійку)***, але, як з'ясувалося, в академічних українських фразеологічних і тлумачних словниках та електронних джерелах [17; 19; 15; 16] така ФО не зафіксована. А польські словники містять цей вислів (порівн.: ***wtrącać (dorzucać) swoje trzy grosze***) і дають йому таке тлумачення: «Odzywać się nie będąc pytanym, wypowiadać niepotrzebnie swoje zdanie; wtrącać się» [22]. Знаходимо еквівалент цієї ФО і в російських паремійних джерелах (порівн.: ***вставить пять копеек***. Жарг. арм., мол. шутл.-ірон. Принять участие в чём-л. [1]. Чому ж зазначена одиниця не отримала відповідного опису в українській фразеографії не зрозуміло. Польські студенти виявили зацікавленість щодо цього факту і під керівництвом викладача здійснили пошукову роботу в інтернет-мережах, віднайшовши інформацію, що, справді, підтверджує факт функціонування цієї ФО в українському мовному просторі, крім того, в Інтернет-мережі поширені міркування носіїв мови щодо походження цього вислову. Одні джерела зазначають, що вислів є своєрідною калькою американського *two cents* (*that's my two cents* — це мої два центи), що, імовірно, походить від англійського вислову *put in my two pennies worth* або *my two-penn'orth*. Водночас цей усталений вислів етимологічно пов'язують з англійською ідіомою *a penny for your thoughts*, використання якої датується XVI ст. Важко з'ясувати, де

губляться корені цієї фрази, що стала підґрунтям оригінального саркастичного вислову *I said a penny for your thoughts, but I got two pennies' worth* [14]. Інша етимологічна версія появи цієї ФО пов'язана з реаліями радянської доби, спільними для мовного простору країн соціалістичного табору, куди, звісно, належала і Польща, і Україна. Носії української мови, як видається, слушно вважають, що наведена ідіома виникла в сер. XX ст., коли у сферу послуг було впроваджено автомати для продажу газованої води, придбати яку можна було, вставивши в автомат 3 копійки. Аналогічно сплачували 5 копійок в автоматах метро за проїзд [5]. Вважаємо, що сучасна українська фразеографія повинна ліквідувати відповідну лакуну, щоб в іноземних студентів не виникало враження, що такої ФО в українській мові не існує.

Подібне явище відсутності ФО у відповідних фразеологічних словниках польської мови спостерігаємо й щодо польських усталених виразів, які функціонують в українському лінгвокультурному просторі. Це стосується, зокрема, фразеологізму біблійного походження *od morza do morza – від моря до моря*, що увійшов до польського паремійного фонду і став розповсюдженим у мовленні поляків, набуваючи навіть статусу патріотичного гасла. Він був актуалізований і в українській мові, де його використовують до сьогодні [7]. Фахівці зазначають, що, незважаючи на популярність, зазначена ФО не подана ні в українських, ні в польських словниках. Припускається, що це, імовірно, не випадковість, а відлуння проблеми тлумачення цього певною мірою політизованого усталеного вислову, адже з огляду на історію українського і польського народів ця ФО має особливості психоаксіологічного сприйняття. Поляки усвідомлюють її як одиницю, що має позитивну маркованість, оскільки вони завжди були зацікавлені в розширенні своєї території від Балтійського моря аж до Чорного (такий вислів первинно вважався прямою номінацією явища), а для українців подібні державні стратегії були небезпечними й загрозливими, тому в цей вираз вони вкладають іронію, прагматику несхвальності [7].

Низка українських і польських ФО репрезентує подібність за формою, лексичним складом, однак семантика і прагматика при цьому може абсолютно відрізнятись. У цьому разі, зрозуміло, маємо справу з міжмовними омонімами й паронімами. І тут слід бути обережними. Це псевдодрузі перекладачів, напр.: укр. **на барани ходити** (ідіом., розм., несхв.) – «напролом, бути впертим і самовільним», однак пол. **wziąć (brać, nieść) na barana** має інше значення – «садити когось, як правило, дитину на плечі, підтримуючи ноги руками, і так носити»; ця усталена одиниця, зрозуміло, немає несхвальної тональності. Під впливом польської мови подібний вираз використовують у Галичині (**сісти на барана**). Укр. ідіома **як (мов, наче і т. ін.) по нотах** і пол. **jak z nut** на перший погляд збігається в значенні, однак у польського виразу ширша валентність і прагматика. Український усталений порівняльний вираз має значення «легко, без ускладнень, як слід; ніби за наперед продуманою схемою», тобто використовується як схвалення, а в польській мові проектується на дію, виражену дієсловом *brexatu (kłamać)*, що моделює несхвальну тональність – «говорити неправду, вводити когось свідомо в оману». Неповним відповідником до укр. **ангели взяли** (ідіом., заст., книжн., евф.) у значенні «хтось помер» за умови частково лексичного збігу є пол. ідіома **powiększyć grono aniołków**, хоч і співвідноситься вона з українською ідіомою за всіма прагматичними параметрами, однак має вужче значення, оскільки стосується лише дитини.

Відчуття сорому в польській мові закладене паремію *świecić oczami* («відчувати сором за когось, чужі помилки, діяння, виховання»). В українській мові фразеологізм-відповідник ширший за семантикою, порівн.: *світити очима (оком, очуцями* і т. ін.): 1) пильно дивитися; 2) дивлячись, виявляти поглядом почуття гніву, роздратування і т. ін.; 3) не мати чим освітлювати приміщення. Як бачимо, семантика і прагматика українського виразу не збігається з польським. Окрім того, незначні трансформації, що цілком припустимі в усному мовленні, можуть повністю змінити семантику і прагматику цієї ФО, порівн.: *світити в очі* – «лестити, підлещуватися».

Важко засвоюються ФО, що мають полярну внутрішню семантику (явище енантеосемії), зокрема українська ідіома *у (в) славі* має два полярні значення: 1) прославлений героїчними подвигами, талантом (контекст: *Герой доживав свій вік у славі* (з усн. мовл.)); 2) знеславлений, зганьблений (контекст: *У славі він покидав рідне містечко через недобрі чутки* (з усн. мовл.)). Наявність у ФО паронімічної пари ще більше ускладнює її сприйняття й можливість практичного застосування, порівн.: *у (в) славу* уживається за умови вказівки на когось або щось, заради уславлення того, на честь кого відбувається дія (контекст: *У славу рідної армії лунало на повен голос: «Ура!»* (з усн. мовл.)). Мовні одиниці такого ґатунку становлять труднощі не тільки для іноземців, але й для носіїв рідної мови, оскільки допомогти розв'язати проблему їхнього сприйняття можуть лише відповідні лексикографічні джерела.

Відмінність за формою, лексичним складом може бути незначною, а значення при цьому повністю еквівалентним. У ФО різних лінгвокультур значущими стають різні образи, насамперед такі, що номінують концепти фауни чи флори, що однак мотивують абсолютно подібні значення, напр., в укр. паремійному фонді *як (мов, ніби і т. д.) корові сідло* уживається для вираження повного заперечення викладеного змісту, тобто «зовсім не личить, не підходить що-небудь», а в польській лінгвокультурі для омовлення цього значення актуалізувався образ свині, порівн.: *jak świni siódło*. Про це щодо фразеологічних порівнянь докладно пише О. Левченко. Залежно від тваринного образу змінюються окремі лексичні одиниці фразеологізму, порівн.: *кожна жаба своє болото хвалить* («кожному подобається своє») – *każda pliszka swój ogonek chwali* (*жаба* – *болото* в укр. і в пол. *трясогузка* – *хвостик* в пол.); *швидкий (скорий, жвавий) як ведмідь за перепелицями (за мухаму)* («дуже повільний, незграбний») – *szykowny (zgrabny) jak woł do karety (jak osieł do tańca)*: в укр. *ведмідь* – *перепилиці* (*мухи*), а в пол. *віл* – *каре́та* чи *осел* – *танець*; *комар носа не підточить* («так, що й ні до чого причепитися») – *mucha nie siada* та ін.

В Україні переважає православ'я, тому в пареміях омовлюється насамперед образ священика чи попа, а Польща – монорелігійна держава, де поширений католицизм, то й у ФО актуалізовано, що цілком зрозуміло, образ ксьондза, порівн.: *аби люду, а ніл буде* («на готовий прихід попа знайдуть») і пол. еквівалент *jak będą ludzie, to i ksiądz się znajdzie*; хоч у зв'язку з тим, що в Польщі також частково поширена православна релігія, у складі ФО з'являються й відповідні релігійні поняття, порівн.: укр. *Бог Богом, а люди людьми* («шана до Бога не стримує людину через її слабку натуру від задоволення, що часто не збігаються з Божими заповідями») – пол. *Bóg Bogiem, a por porętem*.

Аналогічні ідентифікаційні процеси спостерігаємо й у ФО, що містять елементи фразеологічного антропонімікону. Як правило, фразеологізація власної назви виникає на спільному підґрунті, а отже, не повинна викликати труднощів декодування, однак дає змогу відчутти особливості відповідної лінгвокультури, фонетико-графічну специфіку мови, поширеність власної назви. Однак важливо, що заміна власної назви на культурно значущу для конкретної лінгвокультури не впливає на значення, що залишається аналогічним, хоч часом ФО зі складниками – власними назвами належать до інтернаціонального фонду, походять з Біблії, античної культури чи літературної класики, порівн. *Хома* (заст. *Тома*) – *Tomasz*: укр. **Хома невірний (невірячий)** (за Євангельською легендою про апостола Хому, який не повірив повідомленню про воскресіння Христа) – пол. **niewierny Tomasz**; так само укр. **за царя Гороха (Панька, Тумка, Хмеля)** у значенні «дуже давно, у дуже давні часи») – **za (czasów) króla Świeczka**; укр. **кожна птиця знайде свого Гриця** («кожен знаходить собі пару для подружнього життя») – пол. **każda Kasia (Różia) trafi na swojego Jasia (Jozia)**; укр. **у всякого Мусія своя затія** («кожний має власні інтереси») – пол. **każda Teresa ma swe interesa** (простежуємо чинність гендерного фактору чоловіче – жіноче ім'я), хоч на значення це також не впливає) і т. п. У фразеологічному мовленні зазвичай «приживаються» не лише найбільш частотні для певного народу імена, але й такі, що за своєю семантикою відповідають тому образу, який формує відповідну семантику чи, швидше, прагматику ФО, що засвідчено в теорії конотонімів (Див. праці Є. Отіна та Г. Лукаш) [13; 10]). Напр., укр. паремія **Без Гриця й вода не освятиться** характеризує людину, яка постійно втручається в чужі справи, викликаючи в оточуючих несхвалення, іронічне ставлення. Обрана народом власна назва при цьому цілком умотивована: Григорій = Григір = Грицько (Григір = Гриць = Ригір = Ригор) (від гр. gregoreo – «не сплю, пильную», буквально — «той, хто не спить», що в приповідках часто стає об'єктом гумору (**Куди твоє, Грицьку, діло!; Не для Гриця паляниця; Тиць, аж і Гриць**), насміху (**Гриць має голову з дурниць; І ти, Грицю, пан!; Дурний Грицько млинці пекти – він краще тістечко з'їсть**), співчуття (**Гриць за волами, Гриць і за дровами**); символізує незграбність (**Поволі, Грицю, бо на корито впадеш**), некмітливості (**То не з Грицем справа**), неправності (**Не видів Гриць воза та й зробив собі сани**) [6, с. 156]. Подібний принцип, вірогідно, реалізується й відповідно до інших власних назв, що фразеологізуються в мовленні, порівн.: ім'я **Галина** походить від грецького слова «*galene*» (спокій, безтурботність) і етимологічно містить семи: «спокійна», «безтурботна», «ясність», «тиша», «гладь моря», «лагідність», «штиль на морі», «тиха погода», що цілком відповідає українським уявленням про молоду дівчину, тому й актуалізується це ім'я в пісенному фольклорі (народні пісні «*Несе Галя воду*», «*Ой ти, Галю*» та ін.). Узагальнений образ молодої дівчини репрезентують паремії **Не буде Галя, то буде другая; Пішла б Галя і в Рим, коли було б із ким**.

У польській лінгвокультурі образ дівчини репрезентують паремії, де, як складники, функціонують переважно такі жіночі імена, як *Zosia, Marysia, Agnieszka, Dorotka*, що, очевидно, пов'язано з частотністю їхнього використання для називання дівчат, порівн.: **Każda Zosia dobra gosposia; Jeden woli Zosię, drugi Marysię; Dobra Agnieszka, kto z nią nie mieszka** чи **Nie namówisz, nie Dorotka**. У пареміях польської лінгвокультури, як вже було показано, часто складниками стають жіночі імена, що пов'язані з постатями святих, оскільки польська нація вирізняється схильністю до

релігійності, порівн.: *Po świętej Urszuli ciężko wyjść w samej koszuli; Święty Andrzej grzechem; Święta Katarzyna śmiechem; Barbara święta o górnikach pamięta* та ін. Отже, український і польський фразеологічний антропонімікон стимулює більш глибоке розуміння ФО, знайомить з культурою, національним характером.

Велика кількість фразеологізмів має різну лексичну презентацію, однак за значенням аналоги можна віднайти, хоч вони матимуть відповідну культурно-національну маркованість. У фразеологічних одиницях послідовно репрезентується релігійно-обрядова сфера життя, що важливо для актуалізації народознавчої інформації, наприклад, 14 жовтня православний світ відзначає одне з великих і значних церковних свят року – Покрову Пресвятої Богородиці, що вважається символом захисту, заступництва й розради. Козацтво України споконвіку вважало Пресвяту Богородицю своєю покровителькою. В Україні 14 жовтня відзначають державне свято – День українського козацтва. У народі говорять, за фольклорною традицією актуалізуючи тавтологічні звороти: «Покрова накриває траву листям, землю – снігом, воду – льодом, а дівчат – шлюбним вінцем». Тому й зафіксовано в українському паремійному фонді *Покрова землю листом покрива* [18, с. 159]. За народною прикметою на Покрову може випасти перший сніг. У польській лінгвокультурі цей день пов'язаний з постаттю Святої Урсули – мучениці, діви, святої Католицької церкви. З іменем цієї покровительки пов'язують 21 жовтня, порівн.: *Od Świętej Urszuli oczekuj koszuli* [18, с. 159]. Народ ушановує й інших святих, імена яких укарбовані у ФО: *Варвара ночі увірвала, а дня приточила* [18, с. 156]: на свято Варвари (17 грудня) починає прибавлятися день, а ніч скорочується. Святу *великомученицю Варвару* вважають покровителькою ремесел. В Україні це молодіжне свято. Оскільки від Варвари день уже повертає на весну, то в народі говорять: «Варвари ночі урвали і дня доточили на макове зерно». Паремія зберегла інформацію, що на це свято дівчата готували вареники з маком. Пол. *Święta Łucja dnia przyrzuca* [18, с. 156]: йдеться про релігійне свято, яке відзначають у ніч з 12 на 13 грудня (за старим календарем), коли найдовша в році ніч, що символізує кінець старого і початок нового сонячного року. *Свята Луція* – мучениця, яка близько 304 р. (у часи переслідування християн) за правління імператора Діоклетіана загинула в Сіракузах на Сицилії. У народних віруваннях 13 грудня – день особливої активності відьом, тому напередодні дня св. Луції не впускали на подвір'я чужих жінок, бо вважалося, що вони приходять, аби щось украсти й таким чином забрати в корови молоко чи якось інакше нашкодити господарям. Кожного дня (від св. Луції до Різдва) треба уважно стежити за погодою і на цій основі можна передбачити, якими будуть найближчі кілька місяців нового року.

Ментальність українців, їхній національний характер, як зазначають фахівці, вирізняється певною кардіоцентричністю (внутрішньою емоційністю, чутливістю), що відображено в чисельній кількості українських фразеологізмів, напр.: *золота (щира) душа (серце)* («про чесну, відверту, щедру, доброзичливу людину»); *нутром (серцем) чути (відчувати, відчуту)* («підсвідомо, інтуїтивно передбачати що-небудь, здогадуватися про щось»). Іноземець повинен урахувати цю особливість, оскільки, наприклад, емоційний компонент у польській мові реалізується більше зовнішніми параметрами, порівн.: *złoty człowiek* («про позитивну і сердечну людину»); *czuć coś przez skórę* («відчувати щось інтуїтивно, здогадуватися про щось, мати, швидше, недобре передчуття»).

Комунікативна компетенція мовця, безперечно, регулюється знанням прагматичної інформації, що завжди викликає відповідні труднощі, особливо в тих, хто вивчає іноземну мову. За своєю природою, як відомо, фразеологізми функційно багатогранні. На міжкультурному рівні ця багатогранність стає ще однією проблемою засвоєння усталеного виразу. Напр., український фразеологізм **без розсуду не твори суду** («не розібравшись у справі як слід, не поспішай з висновками») має комунікативну тональність, що вказує на її рекомендаційний або навіть приписний характер. Ця ФО семантично співвідноситься з польською **najprędzej ten błędzi, kto prędko sądzi** («nie analizując dogłębnie sprawę, nie należy wyciągać pochopnych wniosków»), комунікативна тональність якої спроектована на абстрактну репрезентацію стверджувального значення; несхвальне укр. **кістку перемувати** («займатися пересудами, обмовляти кого-небудь») співвідноситься з гостро засуджувальним польським **nie pozostawiać (pozostawić, zostawiać, zostawić) na kimś suchej nitki** («ostro kogoś, coś skrytykować; oszkalować, oczernić, obmówić kogoś, nie dostrzegając ani jednej dodatniej cechy»); українське іронічне **свій своєму поневолі рідня** («родинні зв'язки існують незалежно від бажань і уподобань людини») – із узагальнювально-стверджувальним польським **swój swego broń; swój za swoim stoi (staje)** («więzy rodzinne są bardzo silne»).

В окремих випадках прагматика фразеологізму історично зумовлюється, що може закріплюватися в стилістичній системі мови. Напр., **жидами** в Україні (переважно в західних регіонах) під впливом польської мови, де саме ця номінація до цього часу стилістично нейтральна, називали представників єврейського етносу. В українському мовленні ФО з таким компонентом сьогодні демонструє негативне ставлення до етносу, виражає несхвальність, іронію, зневагу, хоч в XIX ст. значення цієї лексичної одиниці ще не мало негативного ореолу в мовленні українців, очевидно, воно з'явилося під впливом російської мови, де функціювала лексема *еврей*, що сьогодні є нейтральною стосовно лексеми *жид*, порівн. ФО зі словника «Галицько-руські народні приповідки», зібрані І. Франком: **Коли біда, не їди до жида, а їди до сусіда** [4, с. 84]. Однак вже І. Франко пояснює причини, що мотивували появу негативної оцінної конотації: представники єврейського етносу, як правило, займалися підприємництвом (заробляли гроші кравецтвом, тримали шинки, були лікарями, ювелірами і т. п.), що давало їм добрий прибуток, вони також давали кошти в борг, також маючи з цього певну частку, вигоду, що й зумовило негативне ставлення до представників цього етносу загалом. Отже, польський мовець повинен урахувати особливість прагматики наведеної лексеми, адже, українські ФО, напр., **Багатий як жид пархами** («про багача») уживається для омовлення зверхньо-зневажливого ставлення до представника зазначеного етносу. У цьому разі, за спостереженнями мовців, виробилася думка щодо схильності представників названого етносу бути неохайними, що може спричинити хвороби шкіри. Це спостереження зафіксовано паремією й уперше описане І. Франком [4, с. 142]. Однак пол. вираз **Bogaty jak Żyd w parzchu** («o bogatym człowieku») фіксує загалом негативне, зверхнє сприйняття окремих осіб єврейської нації. Натомість таке упереджене ставлення спостерігаємо в застарілих фразеологізмах, що сьогодні вийшли з мовного обігу, але зафіксовані в академічних джерелах, можуть траплятися в художніх текстах класиків художньої літератури.

Важливим чинником мовленнєвої компетентності є не тільки ситуативна інтуїція, але й знання традицій свого народу й народу, мовою якого користується людина. У статті наводилися приклади фіксації традицій у ФО, однак не завжди, що очевидно, українські і польські традиції збігаються. Усім українцям відомий фрагмент весільної обрядовості **давати (дати, підносити, піднести) (печеного) гарбуза** («відмовляти кому-небудь у сватанні»), порівн. контекст: *Гарна була дівчина, на все село. Сватало її багато парубків, так вона всім гарбуза давала* (укр. казка), що, як відомо, описано також у творах Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського та ін.

Польські словники також фіксують ФО, що цілком подібна за лексичним складом, семантикою і прагматикою – **dostać harbuza** [21], однак зазначений усталений вираз поширений у східній частині Польщі, що пов'язано з більш тісними контактами цієї частини з Україною, а в західній частині Польщі він маловідомий. Натомість знавці української і польської лінгвокультур стверджують, що в українсько-подільській лінгвокультурі поширена інша ФО на позначення тієї самої обрядової традиції – **podać komuś czarną polewkę** [20], порівн.: *Czas, w którym żył, były czasami samowoli i zdarzało się nieraz, że konkurent, poczęstowany czarną polewką, nie rezygnował, lecz usiłował pannę wykraść* (Z. Kossak). Це також означало відмову у сватанні. Сім'я молодії дівчини на виданні могла відмовити кількома способами небажаному кандидату в зяті, що й стало причиною поширення в польській лінгвокультурі синонімічних виразів: **давати гарбуза** – це те саме, що **частувати чорним супом** (супом з качиною крові) чи **надсилати кошик горохового лушпиння** (непотрібних решток від очищеного гороху). У поемі «Пан Тадеуш», напр., Адам Міцкевич описує трагічне закінчення сватання Яцека Сопліца до Єви Горешків: закоханому запропонували чорний суп.

Л. Булаховський точно вказав на труднощі, з якими стикаються науковці – фразеологи, що працюють над тлумаченням ФО і, додамо, викладачі української мови як іноземної, коли знайомлять своїх студентів з фразеологічним фондом української лінгвокультури, порівн.: «Фахівець-фразеологіст (назва фаху взагалі не звичайна) є представник не стільки власне мовознавчої, скільки філологічної галузі знання, у завдання якої входить добирати різний матеріал, здатний кинути світло на походження, семантико-побутові корені певних фразеологізмів і дати конкретні пояснення, коли, де та як той або інший вираз набув пізнішого свого, вже безпосередньо незрозумілого значення, що з ним обертається в мові як належний їй фразеологізм. Зібраний досі матеріал такого роду переконливо свідчить, що виникнення і поширення фразеологізмів не підлягає якимсь закономірностям і що це ділянка випадковостей, виявлення яких вимагає копіткої дослідницької праці» [2, с. 68]. Зазначена стаття цілком підтверджує твердження вченого.

Отже, зіставляючи окремі одиниці фразеологічного фонду української і польської лінгвокультур доходимо висновку, що існує чимало труднощів, які є традиційними: міжмовна омонімія і паронімія, культурні лакуни, різні співвідношення прагматичної інформації, семантики (ширше чи вужче значення) і банальна відсутність поширених ФО у чинних словниках та ін. Про ці труднощі неодноразово писали дослідники актуалізованої в цій розвідці проблеми, але, зіставляючи матеріал різних лінгвокультур, наштовхуємося на низку відповідних прикладів, які необхідно описувати, що в кожному разі вимагає низки відповідних знань, розуміння специфіки дискурсивної практики та ін. Це необхідно й загалом для створення двомовного

словника, зокрема в цьому разі словника українсько-польських і, відповідно, польсько-українських усталених виразів. Такий словник повинен містити коментарі, щоб його можна було використати в навчальних цілях. Безперечно, потрібне й відповідне велике академічне видання.

Література:

1. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : Олма Медиа Групп, 2007. – 785 с.
2. Булаховський Л. А. Фразеологія / Л. А. Булаховський // Л. А. Булаховський Вибр. праці в 5 томах. – Київ: Наукова думка. – Т.1 : Загальне мовознавство. – С. 68–70.
3. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.worldwidedictionary.org/світити>.
4. Галицько-руські народні приповідки: [у 3 т.] / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2006. – 2-е вид. – Т. 1. – 818 с.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://funbook.com.ua/mi-govorimo-svoi-tri-kopijki-vstaviv-chomu-same/>
6. Жайворонок В. В., Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Довіра, 2006. – 703 с.
7. Космеда Т. А. «Політичний» фразеологізм у мовній свідомості галичан: проблема трактування / Т. А. Космеда, О. М. Прасол // Вісник Дніпропетровського університету: Науковий журнал / за ред. М. В. Полякова. – Сер. «Мовознавство». Вип. 20 (1). – № 11. – Т. 22. – 2014. – С. 77–82.
8. Космеда Т. А. Рецензія. А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська Українсько-польський словник еквівалентів слова, Київ, 2011, 312 с. // Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 85–87.
9. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / О. Левченко. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 748 с.
10. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки: [моногр.] / Галина Павлівна Лукаш. – Донецьк: ТОВ Вид.-полігр. підпр. «ПРОМІНЬ», 2011. – 460 с.
11. Лучик А. Українсько-польський словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська. – Київ: Український національний фонд НАН України, 2011. – 312 с.
12. Мізін К. І. Рецензія на книгу Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польського словника порівнянь. – Л.: Вид-во Львівської Політехніки, 2011. – 748 с. // Мовознавство. – 2012. – № 5. – С. 91–94.
13. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – М.: А ТЕМП, 2006. – 440 с.
14. Откуда взялись «мои пять копеек»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://murgab.net/blog/culture/1516.html>.

15. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
16. Словopedia: Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>.
17. Ужченко В. Д., Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
18. Українська фразеологія: теорія, вправи, тести, словник (для польських студентів філологів): Навч. посібник / за заг. ред. Т. Космеди; уклад. Т. Космеда, О. Ерделі, Л. Малецькі, Т. Осіпова, М. Четирба. – Познань: Вид-во УАМ, 2011. – 240 с.
19. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 984 с.
20. Słownik frazeologiczny [w:] Źródło elektroniczne: www.edupedia.pl; www.enacademic.com; <http://sciaga.pl/slowniki-tematyczne/slownik-frazeologiczny/>
21. Słownik związków frazeologicznych, [w:] Źródło elektroniczne: http://www.bryk.pl/slowniki/slownik_zwiazkow_frazeologicznych
22. Uniwersalny słownik języka polskiego, Wersja 1.0. Copyright (C), Wydawnictwo naukowe PWN SA, 2004.